

ՓՈՆԱԲԵՐԱԿԱՆ ԻՄԱՍՏՆ «ՀԱԳՈՒՍՏ» ԻՄԱՍՏԱՅԻՆ ԴԱՇՏՈՒՄ

ԼՈՒՄԻՆԵ ՂԱՄՈՅԱՆ

Հոդվածի նպատակն է ուսումնասիրել և վեր հանել «հագուստ» հասկացությունն նշող յուրաքանչյուր բառի փոխաբերական իմաստը (իմաստները), որը հանդես է գալիս միևնույն բառի մակարդակում, նրա հիմնական իմաստի կողքին՝ իբրև ածանցյալ իմաստ, առաջանում է հիմնականում բառի փոխաբերական գործածության հիման վրա և առավել կայուն է: Այսինքն, ամեն բառ, անկախ իր իմաստների բազմությունից, ունենալով իր հիմնական իմաստը, խոսքի մեջ կարող է գործածվել նաև այնպիսի առարկաների, երևույթների, հատկանիշների փոխարեն, որոնք ինչ-որ կողմով առնչվում կամ նմանվում են ուղղակի իմաստ ցույց տված առարկային, երևույթին և այլն: Այդ ընթացքում կատարվում են հետևյալ իմաստային անցումները՝ **առարկա**→**առարկա**, **առարկա**→**հատկանիշ**, **հատկանիշ**→**հատկանիշ**, **հատկանիշ**→**առարկա**: Սովորաբար փոխաբերական իմաստը դրսևորվում է ըստ ձևի, գույնի, չափի և այլ առարկաների նմանության, գործողության բնույթի և այլ գույճորդումների: «Հագուստ» հասկացությունն նշող բառիմաստների (հատկապես՝ փոխաբերական) փոփոխությունները պայմանավորվում են նաև բառակազմական իրողություններով: Բառաբարդման և ածանցման ժամանակ որպես բառակազմական հիմք հանդես եկող բաղադրիչները (բառ, արմատ) պահպանում են իրենց հիմնական ընդհանուր իմաստները, իսկ հիմք(եր)ի և հավելվող բաղադրիչների շնորհիվ ստանում են նոր բառային իմաստներ (նաև՝ փոխաբերական) և կազմվում նոր բառեր: «Հագուստ» իմաստային դաշտի միևնույն բառանունը լեզվի զարգացման տարբեր փուլերում կամ գրական լեզվի մյուս տարբերակում, ինչպես նաև բարբառներում կարող է ունենալ բոլորովին տարբեր փոխաբերական իմաստ: «Հագուստ» իմաստն արտահայտող բառերի փոխաբերական իմաստները լայն հնարավորություն են ստեղծում նաև բազմաթիվ դարձվածային միավորների առաջացման համար:

Բանալի բառեր – *«հագուստ», իմաստային դաշտ, փոխաբերություն, բառաբարդում, ածանցում, նորակազմություն, դարձվածային միավոր*

Պայմանավորված խոսքային իրադրությամբ՝ «հագուստ» իմաստային դաշտում շատ բառանուններ, իրենց հիմնական իմաստներից բացի, ունեն նաև երկրորդական, ածանցյալ իմաստներ, որոնցից մեկը հիմնականում փոխաբերական է: Իմաստաբանական բարդ գործընթաց

ցի շնորհիվ է, որ առարկաների ու երևույթների անվանումները ստանում են իմաստային նոր երանգներ¹: Պետք է տարբերել, սակայն, բառի փոխաբերական գործածությունը և փոխաբերական իմաստը. բառի փոխաբերական գործածության շրջանակները անսահմանորեն լայն են, և, կարելի է ասել, յուրաքանչյուր բառ կարող է փոխաբերաբար գործածվել: Իսկ «հագուստ» հասկացությունն նշող յուրաքանչյուր բառի փոխաբերական իմաստը հանդես է գալիս միննույն բառի մակարդակում, նրա հիմնական իմաստի կողքին՝ իբրև ածանցյալ իմաստ, որն առաջանում է հիմնականում բառի փոխաբերական գործածության (նաև փոխանունության և այլաբերության) հիման վրա և առավել կայուն է, ինչպես՝ **զգեստ**²- ուղղակի կամ անվանական իմաստներն են՝ «1. ընդհանրապես հագուստ, հանդերձ, 2. վերնագգեստ, շրջագգեստ», փոխաբերական իմաստներն են՝ «*բուսականություն, կանաչ, կանաչություն*», «*ձյան սավան*», «*տերևները ծառերի նկատմամբ*» (ԺՀԼԲԲ, 2, 25), կամ՝ **գրպան** – ուղղակի, անվանական իմաստներն են՝ «1. զգեստի վրա կարված քսակաձև հարմարանք՝ զանազան մանր իրեր և դրամ պահելու համար, 2. պայուսակի, ճամպրուկի (և այլնի) մեջ հատուկ գրպանաձև փոքր բաժին», փոխաբերաբար գործածվում է «*գրպանի (1 նշան.) պարունակությունը*», «*հարստություն, դրամ, ունեցվածք*» իմաստներով (ԺՀԼԲԲ, 1, 453) և այլն:

Նմանատիպ բազմաթիվ օրինակների հանդիպում ենք՝

ա) **գրաբարում**

- **խանձարուր** (կրծքի երեխայի ձեռքերն ու ոտքերը փաթաթելու՝ կապելու շորի կտոր. բալուլ) – փխբ. «*բուն մանկություն, երեխայական հասակ*» (ԳԲ, 1, 554),

- **քաջագոտի** (գոտին պինդ կապած) – փխբ. «*կազմ ու պատրաստ գործի համար կամ ճանապարհ գնալու, ժիր, արագընթաց*» (ԳԲ, 2, 622),

- **վերագգենուլ** (իր վրայ հագնել՝ կրել) – փխբ. «*վերջիջել, միտքը բերել*» (ԳԲ, 2, 513),

բ) **բարբառներում**

- **կախշավար** – փխբ. «*Կր. ձեռքից բան չեկող, խեղճ*» (ՀԼԲԲ, 3, 19),

- **լակաշ** (1. Վն. մաշված, ձևը կորցրած կոշիկ, 2. Վն. ծամոնի մեծ շերտ, 3. Մշ. փողոց նետված կաշվի կտոր) – փխբ. «*կաշառք*» և «*շատա-*

¹ Տե՛ս Վ. Առաքելյան, Ա. Խաչատրյան, Ս. Էրոյան, Ժամանակակից հայոց լեզու, հ.1, Եր., 1979, էջ 172:

² Բերված օրինակները վերցրել ենք հետևյալ բառարաններից. «Ժամանակակից հայոց լեզվի բացատրական բառարան» (այսուհետ՝ ԺՀԼԲԲ), հհ. 1-4, Եր., 1969-1980, Ռ. Ղազարեան, Գրաբարի բառարան (այսուհետ՝ ԳԲ), 2 հ., Եր., 2000, Ռ. Մաքսպետոյեան, Արեւմտահայերէն-արեւելահայերէն նոր բառարան (այսուհետ՝ ԱԱՆԲ), Եր., 2011, «Հայոց լեզվի բարբառային բառարան» (այսուհետ՝ ՀԼԲԲ), հհ. 1-7, Եր., 2001-2012, Ա. Սուքիասյան, Հայոց լեզվի հոմանիշների բառարան (այսուհետ՝ ՀԼՀԲ), Եր., 1967, Փ. Մերթիխանյան, Նոր բառերի բացատրական բառարան (այսուհետ՝ ՆԲԲԲ), Եր., 1996, Ս. Էրոյան, Արդի հայերենի նորաբանությունների բացատրական բառարան (այսուհետ՝ ԱՀՆԲ), Եր., 2002 (բոլոր բառարանները տե՛ս http://www.nayiri.com/dictionaries.jsp?l=hy_LB):

խոս» (ՀԼԲԲ, 2, 196),

• **կտիվ** (Մբ. գուլպայի կապ, թել) - փխբ. «բարդ, դժվար գործ» (ՀԼԲԲ, 3, 180),

զ) արևմտահայերենում՝

• **թերակար** (կիսակար) - փխբ. «գաղտնի բան» (ԱԱՆԲ, 110) և այլն:

Լեզուն, չունենալով բոլոր առարկաներն անվանելու կամ բնութագրելու բավարար քանակով միջոցներ, «վերցնում է եղածները ու դրանց իմաստները ճանաչելիորեն ընդարձակում»³: Դա փոխաբերական անցումն է, որի շնորհիվ առարկաները ստանում են իմաստային այնպիսի երանգներ, որոնք չունեին երբեմնի գործածությամբ, այսինքն՝ «փոխաբերությունը գործածվում է արտահայտելու համար մի գաղափար, որի համար առանձին բառ չկա»⁴:

«Հագուստ» իմաստային դաշտում ամեն բառ, անկախ իր իմաստների բազմությունից, ունենալով իր հիմնական, առաջնային (ուղղակի) իմաստը, խոսքի մեջ կարող է գործածվել նաև այնպիսի առարկաների, երևույթների, հատկանիշների համար, որոնք ինչ-որ կողմով առնչվում կամ նմանվում են ուղղակի իմաստ ցույց տված առարկային, երևույթին և այլն: Այդպիսով մեկ բառի սահմանում գլխավոր իմաստի կողքին կարող են առաջանալ բազմաթիվ ածանցյալ իմաստներ կամ բառիմաստային տարբերակներ:

Այսպես՝ անդրադառնալով **թաշկինակ** բառի իմաստներին, նշենք, որ նրա երկրորդական իմաստները փոխաբերական չեն, բայց այն ունի այլ իմաստ ևս, որը գործածվում է «կամագուրկ մարդ, որին ամեն գործի մեջ օգտագործում են և նա հլու հնազանդ կատարում է» իմաստով (ԺՀԼԲԲ, 2, 141). սա փոխաբերական իմաստն է: Այդպես նաև՝ **փեշ** բառն ունի «1. զգեստի ներքևի վերջնամասը, քղանցք, 2. գոգ, 3. (հզվդ.) կանանց հագուստ՝ զգեստ, որ ծածկում է գոտկատեղից մինչև ներքև», իմաստները, որոնց կողքին «ծայրամաս, եզր», «լեռան՝ սարի՝ բլուրի՝ ժայռի և այլնի ստորոտ» փոխաբերական իմաստներն են (ԺՀԼԲԲ, 4, 645):

Պետք է նկատել, որ փոխաբերացման ժամանակ կատարվում են հետևյալ իմաստային անցումները⁵. **առարկա→առարկա** (առարկայի անվանումը փոխաբերացվելով նշանակում է մի այլ առարկա), ինչպես՝ **շապիկ** «անմիջաբար մարմնի վրա հագնելու (սովորաբար սպիտակ) զգեստ» - **փխբ.** «քող, վարագույր, ծածկոց», **քղամիդ** «1. թագավո-

³ Ad. Akmajian, R. Demers և ուրիշ, Linguistics (an introduction to language and communication), London, 1993, p. 34 (հղումը տե՛ս **Ա. Մակինյան**, Ածանցների դերը բառիմաստի փոխաբերացման գործում // Բանբեր Երևանի համալսարանի, թիվ 2 (119), 2006, էջ 108) (http://www.yasu.am/files/11A_Makinyan.pdf):

⁴ **Մ. Աբեղյան**, Երկեր, հ. 2, Եր., 1974, էջ 119:

⁵ Այս մասին տե՛ս **Ա. Գալստյան**, Փոխաբերացման հոգելեզվաբանական վերլուծություն, Եր., 2008, էջ 60-64:

րական կամ իշխանական ծիրանի պատմուճան, 2. առհասարակ վրան զցելու ծածկույթ» - *փխբ.*՝ «վարք ու բարք», «որակում, անվանում», *մկրաստ* «երկու իրար հետ միացած շարժական շեղբերից կազմված կտրոդ գործիք» - *փխբ.*՝ «գյուղատնտեսական և արդյունաբերական ապրանքների տարբերություն», **առարկա→հատկանիշ** (առարկայի անվանման փոխաբերացման միջոցով արտահայտվում է նրա որևէ հատկանիշը), ինչպես *թավիշ* «սովորաբար մետաքսյա նուրբ խավ ունեցող կերպաս, մախմուր» - *փխբ.*՝ «փափուկ և նուրբ, թավշանման»⁶, **հատկանիշ→հատկանիշ** (որևէ հատկանիշի անվանում, գործածվելով փոխաբերական իմաստով, ձեռք է բերում մեկ այլ հատկանիշի նշանակություն), ինչպես *լայնափեշ* «լայն փեշեր ունեցող. լայնաքղանցք» - *փխբ.*՝ «լայն ստորտներ ունեցող», **հատկանիշ→առարկա** (որևէ հատկանիշի անվանում փոխաբերացվելով նշանակում է առարկայի հասկացությունը), ինչպես *շավվարավոր* «շավվար հագած» - *փխբ.*՝ «տղամարդ», *երկարահանդերձ* «(հզվդ.) երկար հագուստ ունեցող» - *փխբ.*՝ «(հնգ.) հոգևորական», *զգեստավոր* «զգեստ հագած՝ կրող» - *փխբ.*՝ «հոգևորական, ֆարաջավոր»:

Սովորաբար փոխաբերական իմաստը դրսևորվում է ձևի, գույնի, չափի և այլ առարկաների նմանության, գործողության բնույթի, առարկայի դերի, կցորդության և այլ զուգորդումների հիման վրա, ինչպես *վեղար* «1. (եկեղ.) հայ կրոնավորների գլխի ծածկույթ՝ սրածայր սաղավարտաձև, վրայից ծածկված սև քողով, որ մինչև մեջքն է իջնում». այս առարկայի ձևի նմանությամբ էլ անվանվել է մեկ այլ առարկա՝ «(ճարտ.) հայկական ճարտարապետության մեջ եկեղեցու կամ զանգակատան գլխի կոնաձև ծածկը» (ԺՀԼԲԲ, 4, 386), որն էլ *վեղար* բառի փոխաբերական իմաստն է:

Գույնի հիման վրա փոխաբերական իմաստներ են ձեռք բերել հագուստի հետևյալ անվանումները՝ *սևազգեստ* «1. սև զգեստ կամ զգեստներ հագած, սև զգեստներով (անձ), 2. *փխբ.* սգավոր, 3. *փխբ.* հոգևորական» (ԺՀԼԲԲ, 4, 290), *սևասքեմ* «1. սև սքեմ հագած, սև սքեմով, 2. *փխբ.* հոգևորական, կրոնավոր» (ԺՀԼԲԲ, 4, 291): Գործողության բնույթի նմանությամբ է *կարկասեղ* բառը ձեռք բերել իր փոխաբերական իմաստը՝ «գրվածքը՝ գործը անհաջող կերպով լրացնել՝ փոփոխել՝ վերամշակել» (ԺՀԼԲԲ, 3, 81) և այլն:

Շատ հաճախ «հագուստ» հասկացությունն նշող բառիմաստների (հատկապես՝ փոխաբերական) փոփոխությունները պայմանավորվում են բառակազմական իրողություններով: Բառաբարդման և ածանցման ժամանակ որպես բառակազմական հիմք հանդես եկող բաղադրիչները (բառ, արմատ) պահպանում են իրենց հիմնական ընդհանուր իմաստ-

⁶ Ի դեպ, թավիշ բառանվան երկրորդ իմաստը հատկանիշ է ցույց տալիս՝ «նույն կերպասից պատրաստված, թավշյա», որից էլ կունենանք հատկանիշ→հատկանիշ իմաստային անցում:

ները, իսկ հիմք(եր)ի և հավելվող բաղադրիչների շնորհիվ ստանում են նոր բառային իմաստներ (նաև՝ փոխաբերական) և կազմվում նոր բառեր: Երբեմն նոր բառի (մասնավորապես՝ ածանցավոր) փոխաբերական իմաստը չի բխում բաղադրիչների իմաստներից, այսինքն՝ որպես բառակազմական հիմք հանդես եկող բառը կամ արմատը ինքնուրույն գործածությամբ ունենում է փոխաբերական այլ իմաստ (կամ ընդհանրապես փոխաբերական իմաստ չի ունենում), իսկ բառաբարդման կամ ածանցման հետևանքով ստացվող նոր կազմությունը լինում է բոլորովին այլ⁷:

Այսպես՝ «հագուստ» իմաստային դաշտում առկա **փալաս** բառից, որ փոխաբերական իմաստով նշանակում է *«թույլ՝ կամագուրկ մարդ»*, բառաբարդմամբ կազմվել է **փալասակույտ** բառը, որի փոխաբերական իմաստը հնարավոր է բացատրել նրա բաղադրիչների իմաստներով, բառի ներքին ձևով, այն է՝ *«փալասներ՝ ցնցոտիներ հագած մարդկանց կույտ խումբ»*, կամ, օրինակ՝ **աստառ** բառից, որն իր ուղղակի իմաստներից բացի, ունի *«գործի ներքին՝ գաղտնի հանգամանքը, ներքին պատճառ, հիմք»* փոխաբերական իմաստ (ԺՀԼԲԲ, 1, 189), բարբառներում ունենք **աստառաձևեք** (բարկակտրեք) բարդությունը, որն ունի հետևյալ փոխաբերական նշանակությունը՝ *«այն պայմանավորված դրամը և իրերը, որ փեսայի հայրը հարսանիքից մի քանի օր առաջ տալիս է հարսի հորը»* (ՀԼՀԲ, 85):

Ան- նախածանցով արևմտահայերենում կազմվել է **անվարտի** բառը, և վերջինիս *«մերկ»* փոխաբերական իմաստը (ԱԱՆԲ, 31) ևս կարող է բացատրվել իր բաղադրիչներով, այդպես նաև՝ բարբառներում հանդիպող **անփոխան** բառաձևը, որի փոխաբերական իմաստն է՝ *«տնանկ, աղբատ»* (ՀԼԲԲ, 1, 71):

Ան- նախածանցը գրաբարում ևս փոխաբերական իմաստի առաջացման նախապայման է դարձել մի քանի բառերի համար, ինչպես՝

- **անվերարկու** (վերարկու՝ ծածկոյթ՝ ծածկոց չունեցող, անհանդերձ, մերկ) – փխբ.՝ *«ծածկոյթով չվարագորուած, անվերարկելի, ակներև, ակնյայտ»* (ԳԲ, 1, 144),

- **անքոլ** (քոլ չունեցող՝ չկրող) – փխբ.՝ *«չվարագորուած, անաղօտ, պայծառ»* (ԳԲ, 1, 153):

Կան նաև վերջածանցներով կազմված այնպիսի բառեր, օրինակ՝ **-ավոր** ածանցով, որոնք նույնպես բառակազմական իմաստներից բացի, ունեն արմատական ձևերին համարժեք փոխաբերական նշանակություններ, ինչպես՝ **ծիրանավոր** «1. ծիրանի հագած, ծիրանազգեստ, 2. փխբ. *արքա, կայսր*, 3. փխբ. *բարձրաստիճան հոգևորական, որ ծիրանի է կրում*, 4. Հայաստանում կամ հայկական վանքերի՝ ուխտատեղերի անուն կամ մակդիր ծիրանի հագած Աստվածամոր անունից, 5. փխբ. *ծիրանի կրող արքայի նմանվող, արքայական, արքա»* (ԺՀԼԲԲ, 2,

⁷ Տե՛ս **Ա. Մակինյան**, նշվ. աշխ., էջ 108-113:

673), **լաչակավոր** «1. լաչակ կապող, գլուխը լաչակ կապած, 2. փխբ. կնոջ նմանվող տղամարդ, որ վախկոտ է՝ տանից դուրս չի գալիս, կնոջ գործ է անում» (ԺՀԼԲԲ, 2, 380), **տրեխավոր** «1. տրեխ հագած, 2. փխբ. գյուղացի» (ԺՀԼԲԲ, 4, 533) և այլն:

Սակայն, ինչպես նշեցինք, լինում են նաև այնպիսի դեպքեր, երբ բառաբարդման և ածանցման հետևանքով նորակազմ բառի փոխաբերական իմաստը կոնկրետ ընդհանրություն չի ունենում բառակազմական հիմքի փոխաբերական նշանակության հետ. ինչպես՝ **գղակ** բառն ունի փոխաբերական «պատիվ, նամուս» նշանակությունը, որն իմաստափոխվում է նրանից ածանցված **գղակավոր** բառում: Մտանալով **-ավոր** վերջածանցը (ըստ այս ածանցի դրսևորած իմաստային հատկանիշի) բառը պետք է ունենար «նամուս, պատիվ ունեցող» փոխաբերական իմաստը, այնինչ **գղակավոր** բառի փոխաբերական իմաստն է «տղամարդ» (ԺՀԼԲԲ, 1, 377): Այդպես նաև՝ **փափախ** բառի փոխաբերական իմաստներն են՝ «տղամարդության քաջության խորհրդանշան», «պատվազգացության խորհրդանշան» և «(խսկց.) անօրինական կարգով ստացվող եկամուտ (կաշառք)» (այս փոխաբերական իմաստի ազդեցությամբ էլ «ասյօրինի դրամ՝ նյութական միջոցներ շորթող» փոխաբերական իմաստով ունենք **փափախչի** (խսկց.) բառանունը): Ի տարբերություն **փափախ** բառի՝ նրանից կազմված **փափախավոր** բարդությունն ունի բոլորովին այլ փոխաբերական իմաստներ՝ «տղամարդ» և «գյուղացի հասարակ մարդ» (ԺՀԼԲԲ, 4, 642):

Ուշագրավ է նաև այն, որ երբեմն արմատական բառը կարող է փոխաբերական որևէ իմաստ չունենալ և միայն ածանցման միջոցով ստանալ փոխաբերական իմաստ, որոշ դեպքերում էլ՝ բառակազմական հիմքի իմաստից խիստ տարբերվող: Օրինակ՝ **վարտիք** բառը ոչ ժամանակակից գրական հայերենում, ոչ էլ բարբառներում փոխաբերական որևէ իմաստով հանդես չի գալիս, սակայն նրանից կազմված **վարտեկորուստ** (բրբ.) բարդությունն ունի բնիմաստից հեռացած «ցրված, անուշադիր» փոխաբերական իմաստը (ՀԼԲԲ, 6, 39):

Փոխաբերական իմաստների տարբերակման հարցում, կարող ենք ասել, որոշակի դերակատարում ունեն նաև բայակազմ ածանցները, օրինակ՝ **-ել** բայակազմ ածանցի միջոցով «հագուստ» իմաստային դաշտի այլ խոսքի մասերով արտահայտված բառանուններից բայեր են կազմվում, որոնք նույնպես գործածվում են փոխաբերաբար, ինչպես՝ գոյականի խոսքիմասային արժեք ունեցող **բլանդ** (բրբ.) բառից **-ել** ածանցով կազմվել է **բլանդել** բայաձևը (ԺՀԼԲԲ, 1, 322), որն ուղիղ իմաստից բացի, ունի «վատ՝ անշնորհք կարել» փոխաբերական իմաստ: Կամ, օրինակ՝ բարբառներում **կոճակ** բառանունն իր ուղիղ իմաստներից բացի, ունի «(Թբ.) կարճահասակ ամրակազմ անձ» փոխաբերական իմաստ (ինչպես՝ **կոճակ տղա**) (ՀԼԲԲ, 3, 142): Այս բառից **-ել** ածանցով կազմվել է **կոճկել** բայաձևը, որը դարձյալ իր ուղիղ իմաստներից բացի, ձեռք է

բերել բոլորովին այլ՝ փոխաբերական իմաստներ՝ «(Պլ.) խոսքը ընդհատելով ուրիշ նյութի անցնել (անցանկալի անձից բուն նյութը թաքցնելու համար)» և «(Մբ.) զարտուղի միջոցներով գումար՝ փող հավաքել» (ՀԼԲԲ, 3, 143):

Պետք է նկատել, որ որոշակի ժամանակահատվածում փոխաբերական իմաստը կարող է վերածվել սովորական իմաստի: «Այդ ժամանակամիջոցը տարբեր բառերի համար տարբեր է լինում և կախված է փոխաբերության բնույթից, պատկերավորության աստիճանից, պատկերավորության կորստի հնարավորությունից, անհրաժեշտությունից: Այս իմաստով որոշակի դեր են կատարում բառի՝ այդ իմաստով գործածության հաճախականությունը, տարածվածությունը»⁸:

«Հագուստ» իմաստային դաշտի միևնույն բառանունը լեզվի զարգացման տարբեր փուլերում կամ գրական լեզվի մյուս տարբերակում, ինչպես նաև բարբառներում կարող է ունենալ բոլորովին տարբեր փոխաբերական իմաստ, օրինակ՝

կարկաստան (զգեստի, հագուստի, կոշիկի և այլնի մաշված մասերը նորոգելու համար վրան կցված նոր նյութ (կտոր, կաշի և այլն)).

• **արդի գրական հայերենում**՝ փխբ. «որևէ գործի, ստեղծագործության անհաջող վերամշակելը՝ փոփոխելը» և «ամբողջության մեջ առանձին, աններդաշնակ հատված մաս (մասեր)» (ԺՀԼԲԲ, 3, 81),

• **բարբառներում**՝ փխբ. «Մբ. սուտ՝ չհիմնավորված չպատճառաբանված խոսք», «Մբ. ընտանիքում խորթ կամ հեռավոր մեկը», «Մբ. երկրորդ կին» (ՀԼԲԲ, 3, 61),

կարկաստել (1. մասնավորապես մաշված հագուստը, ոտնամանը կարկաստանով նորոգել, ընդհանրապես որևէ բանի կարկաստան դնել, որևէ բան վերանորոգել, 2. աններդաշնակ մասերը իրար միացնել կցմցել).

• **արդի գրական հայերենում**՝ փխբ. «գրվածքը՝ գործը անհաջող կերպով լրացնել՝ փոփոխել՝ վերամշակել» և «հերյուրել» (ԺՀԼԲԲ, 3, 81),

• **բարբառներում**՝ փխբ. «Մբ. մեկի թերությունները՝ հանցանքը ծածկել թաքցնել» (ՀԼԲԲ, 3, 61),

գոտնորել (գոտի կապել).

• **արդի գրական հայերենում**՝ փխբ. «գոտենման շերտերով՝ գոտու ձևով պատել» (ԺՀԼԲԲ, 1, 433),

• **գրաբարում**՝ փխբ. «կազմ ու պատրաստ լինել, գոտեպնդուել, գորանայ, սրտապնդուել» (ԳԲ, 1, 345) և այլն:

«Հագուստ» իմաստային դաշտի բառանուններից ունենք նաև նորակազմություններ⁹, որոնք թեև լայն տարածում չստացած անհատական ստեղծագործական կամ հեղինակային փոխաբերություններ են, սակայն

⁸ Ս. Աբրահամյան, Ժամանակակից գրական հայերեն, Եր., 1981, էջ 45:

⁹ Տե՛ս Լ. Ղամոյան, «Հագուստ» իմաստային դաշտը նորակազմ բաղադրություններում // Արդի հայերենի բառապաշարի զարգացման և կանոնարկման հիմնախնդիրներ, Եր., 2020, էջ 105-119:

արձանագրված են բառարաններում, ինչպես՝ *սասպոզավոր* «(փխբ.) ճզմող, ուժ գործադրող, ուժի դիրքերից խոսող՝ վարվող՝ ասպորինությունն անող» (ԱՀՆԲ, 413), *գրպանամուլ* «գրպանը լցնելու մոլուցք ունեցող, թաշանող, գոփող» (ԱՀՆԲ, 123), *գրպանային/գրպանի* «(փխբ.) ոչ լուրջ, թվացյալ, խամաճիկային, դիմագիծը կորցրած, կամակատար դարձած, ինքնուրույնությունն չունեցող, իշխանամետ» (ԱՀՆԲ, 123), *մահաշուրջատ* «(փխբ.) մահվան զգեստ հագած» (ՆԲԲԲ, 130), *քողաշապիկ* «(փխբ.) ծածկվելու պատրվակ, միջոց» (ԱՀՆԲ, 480), *գուլպայախեղդություն* «(փխբ.) գուլպաների չափազանցաբար գործածելը» (ԱՀՆԲ, 124), *կարմրահանդերձ* «(փխբ.) կարմիր հանդերձով՝ իբրև խորհրդային (քարտեզի մասին)» (ՆԲԲԲ, 94), *ձերմակաձեռնոց* «1. (փխբ.) արտաքուստ անմեղ ձևացող չարագործ, 2. ձերմակ ձեռնոց կրող՝ հագնող» և այլն:

Չեղինակային այս փոխաբերությունները մեկընդմիջտ իրակություններ չեն, այլ՝ մշտական զարգացման ու փոփոխությունների գործընթաց: Սրանցից մի քանիսը կարող են յուրացվել ուրիշների կողմից ու դառնալ սովորական տարածված փոխաբերություն, կամ էլ մեկուսացած կմնան իրենց ծնող համատեքստերում:

«Հագուստ» իմաստն արտահայտող բառերի փոխաբերական իմաստները լայն հնարավորություն են ստեղծում նաև բազմաթիվ դարձվածային միավորների առաջացման համար¹⁰, ինչպես՝ *կրակե շապիկ հագցնել* «սաստիկ նեղել, չարչարել», *կարմիր գոգնոց* «կին», *աբրեշում դառնալ* «հեգահամբույր՝ զիջող դառնալ, բարկությունը իջնել»: Բավականին մեծ է այն դարձվածների թիվը, որոնք ամբողջովին փոխաբերաբար առնված կապակցություններ են, դրանց մեջ աչքի են ընկնում նաև նորակազմ դարձվածային կայուն բառակապակցությունները, ինչպես՝ *վարտիքային տարիք* «մանկական տարիք, 2. դեռևս չհասունացած, չկայացած» (ԱՀՆԲ, 435), *սրտի փեշք քաշել* «սրտի մեջ մտնել, սրտին մերձենալ, սիրտը թափանցել» (ԱՀՆԲ, 428), *թիկնոցագերծ անել* «պաշտոնից, հնարավորությունից, հովանավորությունից զրկել» (ԱՀՆԲ, 175) և այլն:

Երբեմն դարձվածային միավորների միջոցով «հագուստ» հասկացությունն նշող բառերի փոխաբերացումը կարող է հաղորդակցության ընթացքում արտացոլել մարդու հասարակական դիրքը, վերադասությունն ու ստորադասությունը¹¹: Նման դարձվածային միավորներ կազմվում են, օրինակ, *թաշկինակ, գրպան, լաչակ, փեշ, շապիկ, վարտիք* և այլ բառանուններով, ինչպես *ստորադասություն՝ ձեռքի թաշկինակ* «խաղալիք, գործիք (մեկի ձեռքին)», *լաչակ կապել* «արհամարհական,

¹⁰ Տե՛ս **Լ. Ղամոյան**, Հագուստ իմաստային խմբի դրսևորումը արդի հայերենի դարձվածային միավորումներում // Լեզու և լեզվաբանություն, թիվ 2 (15), 2016, էջ 74-80 (http://language.sci.am/sites/default/files/languageAndLinguistics/lezow_ew_lezvabanowtyown_2016_2.pdf):

¹¹ Տե՛ս **Ռ. Մուսեյան**, «Հագուստը հասարակական դիրք է» ճանաչողական փոխաբերության առկայացումն անգլերեն և հայերեն դարձվածային միավորումներում // Բանբեր Երևանի Վ. Բրյուսովի անվան պետական լեզվաբանական լեզվաբանական համալսարանի, 1 (48), 2019, էջ 105-113 (<https://brusov.am/website/documentation/files/7b4a04b7.pdf>):

նախատական արտահայտություն տղամարդուն ուղղված, կին դառնալ, կնաբարո լինել», *փալաս դառնալ* «անպետքանալ, ոչնչի պետք չգալ», *փեշերը լիզել* «ստորանալ, քծնել», *վարտիք կապել չգիտենալ* «անփորձ, խամ, անհմուտ, խիստ անշնորհք լինել», *վերադասություն ծալել գրպանը դնել մեկին* «մեծ ուժ կամ արժանիք ունենալ, մեկին կամ մի բան հեշտությամբ հաղթահարել», *մի քանի շապիկ ավելի կտրել/հագնել/մաշել* «շատ անգամ մեծ, փորձառու, տարիքավոր լինել» և այլն¹²:

Այս ամենով հանդերձ, սակայն, բառերի փոխաբերական իմաստներն էականորեն տարբերվում են նրանց դարձվածայնորեն կապված իմաստներից, որովհետև «եթե փոխաբերական նշանակությունը կարող է դրսևորվել թե՛ ազատ, թե՛ կայուն կապակցությունների մեջ, ապա դարձվածայինը միայն կայուն կապակցություններում, եթե փոխաբերական նշանակությունը դուրս չի գալիս տվյալ իմաստային դաշտի սահմաններից կամ գուգորդության շրջանակներից, ապա դարձվածայինը կարող է դուրս գալ այդ շրջանակներից երբեմն անձանաչելիության աստիճանի»¹³:

Այսպիսով «հագուստ» իմաստային դաշտի բառապաշարի փոխաբերացումը լեզվի իմաստային կողմի ինքնատիպ զարգացման երևույթներից է, որն առավել հասկանալի է բառ-համատեքստ հարաբերության մեջ: Այդ դաշտի միավորները կարելի է բաժանել 2 խմբի

ա) բառեր, որոնք փոխաբերացվում են ըստ մեկ հատկանիշի,

բ) բառեր, որոնք կարող են փոխաբերացվել ըստ մի քանի հատկանիշի:

Փոխաբերացման ժամանակ փոխվում են այս բառերի կապակցական հնարավորությունները, իմաստային տարողունակությունն ու բառային շրջակայքը:

ЛУСИНЕ ГАМОЯН – Метафорическое значение в семантическом поле «Одежда». – Цель статьи - изучить и выявить метафорическое значение(я) каждого слова, относящегося к понятию «одежда», которое появляется на том же словесном уровне, рядом с его основным значением, поскольку производное значение, возникающее, в основном, из переносного использования слова, является более устойчивым. То есть, каждое слово, независимо от его набора значений, имея свое основное значение, может употребляться в разговоре для обозначения предметов, явлений, признаков, которые каким-либо образом связаны или сходны с предметом, имеющим прямое значение, явление и др. В этот период происходят следующие семантические переходы: объект → объект, объект → признак, признак → признак, признак → предмет. Метафорическое значение обычно выражается по форме, цвету, размеру, сходству других предметов, характеру действия и другим сочетаниям. Изменение значений слов (особенно переносных) семантиче-

¹² Դարձվածային միավորների օրինակները տե՛ս **Ա. Սուքիասյան, Ս. Գալստյան**, Շայնց լեզվի դարձվածաբանական բառարան, Եր., 1975 (<http://www.nayiri.com/imaginedictionaryBrowser.jsp?dictionaryId=55>):

¹³ **Պ. Բեդիրյան**, Ժամանակակից հայերենի դարձվածաբանություն, Եր., 1973, էջ 88:

ского поля «одежда» также обусловлено словообразовательными факторами. В словообразовательных суффиксах компоненты (слово, корень) сохраняют свои основные общие значения, а за счет комплементарных компонентов основы (основ) формируются новые значения слова (в том числе метафорические) и образуются новые слова. Одно и то же существительное в смысловом поле слова «одежда» на разных этапах развития языка или в других вариантах литературного языка, как и в диалектах, может иметь совершенно разные метафорические значения. Переносные значения слов, выражающих значение «одежды», также дают широкие возможности для образования множества фразеологических единиц.

Ключевые слова: *одежда, семантическое поле, метафора, словообразование, суффиксирование, неологизм, фразеологизмы*

LUSINE GHAMOYAN – *Metaphorical Meaning in “Clothing” Semantic Field.* – The aim of the article is to study and identify the metaphorical meaning(s) of each word referring to the concept "clothes", which appears on the same word level, next to its main meaning, because the derivative meaning, which arises mainly from the figurative use of the word, is more stable. That is, every word, regardless of its set of meanings, having its primary meaning, can be used in conversation to denote objects, phenomena, features that are in some way related or similar to the object having a direct meaning, phenomenon, etc. During this period, the following semantic transitions occur: object → object, object → attribute, attribute → attribute, attribute → object. Metaphorical meaning is usually expressed by shape, color, size, similarity of other objects, nature of action, and other combinations. Changes in the meanings of words (especially figurative ones) of the semantic field "clothing" are also caused by word-formation factors. In word-formation suffixes, the components (word, root) retain their basic general meanings, and due to the complementary components of the base (bases), new meanings of the word are formed (including metaphorical ones) and new words are formed. The same noun in the semantic field of the word "clothing" at different stages of language development or in other variants of the literary language, as well as in dialects, can have completely different metaphorical meanings. The figurative meanings of words expressing the meaning of "clothing" also provide ample opportunities for the formation of many phraseological units.

Key words: *clothing, semantic field, metaphor, compounding, suffixation, neologism, phraseological units*